

ЛИСТУВАННЯ
ІВАНА ФРАНКА
ТА
ОЛЬГИ РОШКЕВИЧ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2026

«Твасю любовний, хотіла би
«панотітса» перед тобою бодай
словами, так, як я розумію, як
розмовляю з тобою думками, коли
в хаті світило погасне і коли мені
перед очима захриється все те, в чій
нікалі не находила уподобання...

Ти мені виріши. Я тебе так люблю!»

Твоя Ольга.

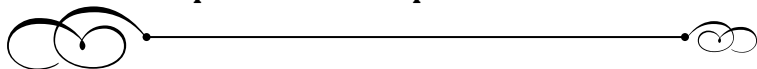

«Ти, любя мал, стала тепер, коли
можу частіше обмінюватися з тобою
думками, - немаче чистий воздух
для мене, немаче сонце мене, з котрим
каловік не може розстатися. Ах,
сонце мов, в дніх поганих, в дніх
скупих, розпукх, самоти, погані я
відвик був від тебе, я думав, що зможу
зовсім тебе забути, думав, що зможу
всю жити в тій погані, - а може, думав і ще що
інше, - та корот побори і ті дні, і ті мислі! Але
тепер, коли твій образ знов відбив перед моєю душею в
цілій давній красі, коли твоя любов наново огріла мене
і отрясла з льоду і всякої погані, - люблю мал, тепер
я не можу подурнати собі, чин би я був без тебе, не
можу представити собі, на які би я зійшов дороги, якщо
припинило розстатися з тобою навсідди! Я тепер амене
пізнав, який неаціментний скарб для мене твоя любов».

твій Іван

ІВАН ФРАНКО ТА ОЛЬГА РОШКЕВИЧ:

«правдива історія любові»

1868 року після успішного закінчення «нормальної школи» у Дрогобичі Іван Франко продовжив навчання у місцевій гімназії. Дрогобицька гімназія на той час була одним із провідних освітніх центрів у Галичині і давала добрий вишкіл для багатьох молодих людей. Саме тут талановитий нагуєвицький дівчак заклав підвалини своїх універсальних знань і творчих вмінь. Перші гімназійні кроки були досить складними. На тихого і непримітного сільського хлопчика не звертали уваги, не добачали його величезного потенціалу. Але так тривало недовго. Сам Іван Франко в автобіографії, пригадуючи період адаптації у гімназійному середовищі, писав: «Зразу ніхто мене не знав, і весь перший курс я сидів у “ослячій лаві” в самім куті та пальцями довбав діри в стіні – і раптом, дістав другу льокацію, і так ішов цілу гімназію другим, третім або першим. Науки шкільної я не любив, тож звичайно, інші побивали мене пильністю і акуратністю, навіть такі, котрі без мене не могли зробити письменною задачі або вияснити труднішого місця в німецькій, латинській або грецькій авторі»¹. Упродовж дальших років навчання Іван Франко помножував свій авторитет і демонстрував значний поступ у багатьох дисциплінах. Особливо відзначався у вивченні мов і написанні творчих вправ. До нього почали звертатися по допомогу менш здібні учні. Не одного порятував із виконанням домашнього завдання чи з підготовкою до іспиту. У старших класах Іван Франко за певну винагороду (найчастіше це були книги) опікувався декількома молодшими гімназистами, які мали проблеми у навчанні. Зрештою, інститут «інструкторства» був на той час досить поширеним.

¹ Листування Івана Франка і Михайла Драгоманова. Львів, 2006. С. 347.

1873 року одним із Франкових підопічних став Ярослав Рошкевич. Він був сином священника Михайла Рошкевича. Рошкевич старший виконував душпастирські обов'язки у невеликому підгірському селі Лолин поблизу Долини. Дізнавшись про синові труднощі у навчанні (боявся іспиту з математики та греки), він вирішив подбати про репетитора. На прохання самого Ярослава, а також за рекомендацією гімназійної дирекції на цю роль було запрошено Івана Франка. З Франковою допомогою молодший Рошкевич швидко покращив успішність із усіх навчальних дисциплін. Не менш швидко «інструктор» і його підопічний потоваришували. Невдовзі Ярослав Рошкевич, попередньо погодивши з батьком, запросив Івана Франка на тривалу гостину до Лолина. «Вчитель» не відмовив своєму «учневі-другові».

Під час літніх канікул 1874 року, Іван Франко вперше не поїхав до Нагуєвич, а вирушив у тривалу мандрівку рідним краєм. Пам'ятаючи про запрошення, він відвідав також і Лолин, де зупинився в домі о. Михайла Рошкевича. Отець Михайло разом із дружиною Марією, котра походила з давнього священничого роду Руденських, окрім Ярослава, виховували ще двох доньок Ольгу (1857 р. н.) та Михайлину (1859 р. н.), а також наймолодшого сина Богдана, що народився 1872 року. У родині Рошкевичів під час першого побуту в Лолині Іван Франко пробув майже місяць. Він пішки повернувся до Дрогобича щойно перед закінченням вакацій. Про ці Франкові літні ферії, зокрема про його знайомство із Ольгою Рошкевич, знаємо не так вже й багато. Цінні відомості, зокрема про те враження, яке справив на мешканців лолинської плебанії талановитий учень Дрогобицької гімназії, через понад 50 років по тому подала у своїх спогадах Михайлина Рошкевич. Вона згадувала, що, відколи Іван Франко став репетитором Ярослава, в їхньому домі стали дуже частими розмови про нього, передусім батько після кожних відвідин Дрогобича «розповідав про його здібності й таланти», та й брат щоразу

заводив мову про товариша, «що пише вірші, що сам мало потребує часу до науки, що багато читає і заробляє на себе лекціями»¹. Отож усі в домі з нетерпінням чекали гостя. Тієї літньої днини «десь так перед полуднем, – пригадувала Михайлина, – пішла я до пивниці і чую звідти, як кажуть, що іде Франко. Я дивлюся через віконце, котре виходило до фронтового ганку, а він іде по високих сходах. Серце в мене забилося, бо брат все мене дразнив ним, що родичі казали, ніби він буде мене вчити. Зміряла його відразу від стіп до голови і відчула неприємне враження. Вразило мене його убрання; і так як нині, ще бачу його в чорнім довгім сюртуці, в крацястих штанах, в чоботях з довгими халявами, а від того убрання відбивав чорний м'який капелюх з широкими краями. Ще мене дуже вразила на плечі палиця з пакунком в крацястій хустині. Уявила собі, що він дуже бідний. При обіді розмовляв сміливо з родичами, але при другім данні встав раптом несподівано і зачав проходжуватися по покою скорим кроком. Мене те так вразило і так якось було прикро і неприємно, що він не знає товариської поведінки, як треба при столі до кінця сидіти і з першого дання не їсти стільки, що до другого вже не доторкнутись. З уваги на те, що до нас міг приїхати хтось з чужих, а хоч би й без того, брат зробив йому дуже обережно зауваження щодо того зривання при столі. Він те зауваження радо прийняв...»². На жаль, Михайлина Рошкевич не поділилася згадками про ті цікаві і жваві бесіди, які провадив Іван Франко в лолинській плебанії з молодими попівнами, обмежившись описом не надто привабливого одягу юного поета та акцентуванням на незнанні салонового етикету. Зрештою, дуже швидко обидва недоліки Іван Франко виправив і під час другого візиту до Рошкевичів був належно одягнений та гречно поводився у товаристві.

¹ Рошкевич (Іванець) М. Спогади про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. Львів : Каменярь, 2011. С. 169.

² Там само. С. 169–170.

Відвідини Лолина залишили в пам'яті Івана Франка не лише незабутній спогад про красу природи мальовничого підгірського села на березі Свічі, а й глибокі карби на душі від спілкування зі старшою Рошкевичівною, яка вирізнялася і принагідністю, і розумом. Ольга як на той час отримала добру домашню освіту. Шість років вона прожила в селі Устя поблизу Снятина в родині місцевого пароха о. Йосипа Поскурницького (був родичем Ольжиної матері), який для своїх дочок наймав гувернантку із Женеви. Мадам Монсе (так звалася ця швейцарська дама) разом із доньками Проскурницького навчала також і Ольгу. Зосібна, вона допомогла попівнам добре опанувати німецьку та французьку мови, а також вчила гри на фортепіано. Після шестирічного вишколу в Устю Ольга Рошкевич повернулася додому, де тішила батьків знаннями, справляла добре враження у товаристві. Отож вродлива й освічена донька лолінського священника не залишила байдужим й Івана Франка, викликала в його душі перші щирі почуття. З цими почуттями темпераментний юнак вирішив не критися і невдовзі після повернення до Дрогобича написав Ользі першого листа, яким розпочав тривалий, майже десятирічний діалог із коханою. Саме взаємне листування Івана Франка та Ольги Рошкевич найповніше і найточніше розкриває трагічну історію їхньої любові. На жаль, зберігся не весь епістолярій: лише 38 листів Івана Франка та 16 листів Ольги Рошкевич. Проте, навіть ця частина взаємної кореспонденції досить виразно висвітлює вершини й низини їхнього кохання, відкриває таємну мелодію двох сердець.

Листи Івана Франка до Ольги Рошкевич вперше опублікував 1956 року у 5 випуску збірника «Іван Франко. Статті і матеріали» авторитетний франкознавець Михайло Возняк. У вступному слові дослідник наголосив, що сама Ольга Рошкевич виступала категорично проти того, аби Франкові листи до неї стали загальним надбанням. Тому на численні прохання Михайла Возняка передати ці

цінні артефакти відповідала відмовою. І все ж унікальні документи духовної біографії Івана Франка, що походять з «юних днів, днів весни», вдалося порятувати. Про шлях їх отримання учений, не вдаючись у деталі, повідомив таке: «Листування Франка з Рошкевичами я роздобув за допомогою свого колишнього гімназичного учня Степана Іванця та його матері Михайлини, молодшої сестри Ольги Михайлівни»¹. Так завдяки наполегливості Михайла Возняка, було відкрито унікальний матеріал, який проливає світло на особисте життя Івана Франка упродовж майже десятиліття.

Ольжині листи знайдено в архіві Івана Франка, що зараз зберігається в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. З Франкових паперів, властиво, взято 15 епістол. Ще один лист, якого Іван Франко так ніколи й не прочитав, було віднайдено серед матеріалів карної справи Коломийського суду за 1880 рік, коли письменника арештували по дорозі до Нижнього Березова, звинувативши у забороненій соціалістичній агітації. Переважно збереглися листи Рошкевичівни, написані після її одруження з Володимиром Озаркевичем. Оскільки Франкову кореспонденцію з цього періоду Ольга спалила, то згадані епістоли є важливим джерелом до біографії обох, адже розкривають майже невідому сторінку взаємостосунків. Із листовних послань дізнаємося передусім про мрії, життя та побут Ольги, а також помічаємо її міцний духовний зв'язок з Іваном Франком. Листи коханої до Івана Франка вперше опублікував відомий український літературознавець Денис Лукіянович 1958 року у 6 випуску збірника «Іван Франко. Статті і матеріали»².

Отож першого листа до Ольги Рошкевич вісімнадцятирічний Іван Франко написав у вересні 1874 року, невдовзі

¹ Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич. Подав Михайло Возняк // Іван Франко. Статті і матеріали. Львів, 1956. Вип. 5. С. 8.

² Лукіянович Д. Листи Ольги Рошкевич до Івана Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. Львів, 1958. 36. 6. С. 5–48.

після повернення із Лолина. У цьому епістолярному зверненні до небайдужої йому панночки помітна спроба налагодити тісніший контакт і з'ясувати, чи їй сімнадцятирічна Рошкевичівна відчуває бодай трохи симпатії до адресата, чи готова продовжити діалог, розпочатий улітку. Іван Франко спершу коротко повідомив про дрогобицький побут, про гімназійні порядки, про успіхи Ярослава на початку нового навчального року, водночас делікатно поцікавився в Ольги про родинне життя («що поробляють татко, мамця, панна Михайлина і всі домашні» (т. 48, с. 13)¹), про її вакаційне товариство, про дозвіл на дальше листування. Попри загалом щирий і відвертий тон першого листа, юний адресант все ж заклав у ньому певну інтригу, оте четверте невисловлене запитання, означене як «невчасне». Саме воно для Івана Франка було найважливішим і стосувалося, очевидно, сердечної сфери. Хоча йдеться про особистий лист, варто однак відзначити, що вже в ньому виразно помітно руку майбутнього майстра слова, котрий уміє привернути увагу, зацікавити, не залишатися байдужим. Не знаємо, якою саме була відповідь лолінської попівни, але знаємо напевне, що спілкування між молодими людьми продовжилося.

Великдень 1875 року Іван Франко провів у родині Рошкевичів. Цього разу поводився по-іншому і справив якнайкраще враження на усіх. За пів року від часу останньої зустрічі він сильно змінився. На це вплинуло чимало чинників. Передусім, він активно працював на письменницькій ниві та міг похвалитися значними успіхами у царині белетристики. Налагодив контакти із львівським студентським журналом «Друг», де встиг опублікувати декілька поетичних творів. До речі, факт літературного дебюту надихнув молодого автора, підштовхнув до ще наполегливішої праці. Також Іван Франко скористався нагодою покращити свої перекладацькі навички.

¹ Тут і далі під час покликання на Зібрання творів Івана Франка у 50 томах (Київ, 1976–1986) у дужках вказано номер тому та номер сторінки.

Він розпочав співпрацю із «руським» театром Омеляна Бачинського, для якого за скромну винагороду перекладав драматичні твори з німецької та французької мов. Водночас він жив передчуттям закінчення навчання у Дрогобичі та переїзду до Львова для здобуття університетської освіти і реалізації багатьох амбітних планів. Але найвагомішою «причиною», що зумовила різку зміну в поведінці Івана Франка, була Ольга Рошкевич. Вона, ще сама того не відаючи, стала справжньою музою для талановитого випускника гімназії.

Очевидну зміну у поведінці гостя помітила й Михайлина Рошкевич. Тому-то, згадуючи про Франкове перебування у Лолині в часі великодніх свят 1875 року (припадали вони тоді на 25–27 квітня), відзначила: «Я, як спостерігачка, могла те зауважити, що на перший погляд була задоволена з нього... Зауважила з приємністю, що Франко порядно одітий: в попелястім, новім, по моді скроєнім убранні. Я вже була сміливіша з ним; як були гості у нас в свята або з ними їздили до сусідів, Франко брав живу участь у забавах, а передусім поривав старших своїми декламаціями з Шевченка, наприклад, “Гамалія” і інше, а також любив декламувати по-німецьки»¹.

За час першого перебування у Рошкевичів Іван Франко зблизився з Ольгою. Вони мали чимало спільних інтересів. Обое захоплювалися літературою. Особливий інтерес виявляли до німецького письменства. Він як неофіт у справах сердечних і як початківець у белетристиці перебував під впливом німецьких поетів-романтиків. Ділився з Ольгою улюбленими рядками із Гейне та Гете. Читав їй «Фауста». До речі, ця драматична поема Йоганна Вольфганга фон Гете стала першим дарунком для Рошкевичівни. На останній сторінці книжки залишив їй запис німецькою мовою. Очевидно, був досить відвертим, бо, за свідченням сестри, Ольга після прочитання видерла картку і надійно заховала.

¹ Рошкевич (Іванець) М. Спогади про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. Львів : Каменярь, 2011. С. 170.

Якщо після першого листа потривала певна пауза у комунікації між Іваном Франком та Ольгою Рошкевич, то активне спілкування почалося після згаданого спільного Великодня у Лолині. Вже 2 травня Іван Франко звернувся листовно до Ольги. Цікаво, що, на відміну від вересневого послання, це написав німецькою мовою. Можна вгадувати різні причини зміни мови листування. Найімовірніше юнак хотів справити більше враження на дівчину, тому вдався до модної німецької бесіди. Ще одним здогадним мотивом використання «німеччини» в інтимному епістолярії могло бути бажання зберегти таємницю листування. Тобто, аби батьки, які не володіли німецькою мовою, за умов випадкового або не випадкового заволодіння листом не могли його вичитати. Серію німецькомовних листів Іван Франко написав у, образно кажучи, період незнання та невизначеності. Тоді Ольга його щирі і відверті зізнання чи то збувала мовчанням, чи то відповідала на них украй ухильно і «повздержливо».

У післявеликодньому листі під впливом стійких і сильних вражень Іван Франко наважився розкрити таємницю своїх почуттів. «І тут я побачив Вас, – зізнавався він. – Усі мої погляди на життя з тих пір стали зовсім іншими, змішалось усе моє єство, – одне слово, я так багато зобов'язаний Вам, але не можу це зараз докладно описати, бо боюся, що це завело б мене надто далеко. Скажу лишень, що почуваю себе здоровим, цілком здоровим, вільним, мені легко на душі, світ відкрився переді мною, і тепер, після святка, я став як ніколи веселим» (т. 48, с. 20).

На листа Ольга відповіла. Оскільки її епістол з цього періоду не збереглося, про зміст цієї, як, зрештою, і багатьох інших, дізнаємося із Франкових відповідей. Передусім просила більше не писати, аби не компрометувати перед родичами. Водночас згадувала про наближення канікул і сподівану зустріч у Лолині, коли можна буде вдосталь наговоритися віч-на-віч без посередництва чорнила та паперу. Загалом, лист Рошкевичівни Іван Франко

охарактеризував як малий за обсягом, «холоднуватий і скупуватий». До прохання, висловленого у «холоднуватій і скупуватій» відповіді, не дослухався. Вже 26 травня надіслав чергове розлоге послання, в якому ще відвертіше заговорив про почуття. Заборону на листовні звернення сприйняв як надто жорстокий присуд для його зболеної душі, відтак просив змінити гнів та милість і дозволити турбувати дальшою кореспонденцією. Не забув повідомити про брата Ярослава, про його успіхи у навчанні, про щоденний побут, про товариство. Також додав скромну згадку про свої здобутки на письменницькій ниві (підготував величеньку збірку поезій та розпочав роботу над наступною), супроводивши її цінною припискою: «Ви є тією єдиною музою, котра надихала й надихає...» (т. 48, с. 28).

Попри сподівання, скасування заборони так і не отримав. Порушити прохання коханої не наважувався. Отож вирішив піти обхідним шляхом. Написав Ярославові, який якраз повернувся додому на канікули, долучивши до листа окрему записку і вітальну картку для сестри. Прохав не читати і передати адресатці якнайшвидше. Картка була своєрідним вітанням з іменинами і, окрім традиційного побажання «Многая літ», на звороті містила віршовані рядки «Хвилі щастя золотого», присвячені коханій Ользі. Поезія стала емоційним освідченням у любові, виразом непогамовної сили сердечного вогню.

27 липня 1875 року, успішно склавши випускні іспити у гімназії (так звану «матуру»), Іван Франко після значних сумнівів наважився прийняти запросини о. Михайла Рошкевича і приїхав на канікули до його дому. Стояв перед складним вибором: візит міг остаточно розбити його серце, або ж подарувати надію. Лолинське літо подарувало невизначеність. Спершу здавалося, що крига скресла, і серце панни Ольги починає танути. Про певний поворот у стосунках промовисто свідчить Франкова серпнева записка. Відповідаючи на напівсерйозні докори за «дрогобицькі

жарти» (йшлося, очевидно, про відвідини дому Винарських, де була дівчина на виданні), запевняв: «Клянуся, що де б я не був, у Львові чи у Відні, Ви завше зостанетесь для мене провідною зорею моїх діань, метою, до якої я прагну своєю працею, вірністю й чесністю. Та іноді мою душу охоплює невимовна туга, якої ніяк не можу позбутися: я все ще сумніваюсь у своєму щасті! О, будьте ласкаві, розвійте мій сумнів, наповніть новою надією моє серце, яке належить Вам довіку...» (т. 48, с. 38). Однак, поки що надія виявилася примарною. Не отримав жодного потвердження взаємності у почуттях.

Далі був від'їзд до Львова. Забрав зі собою не лише цілий міх розчарувань та сподівань, а й Ярослава Рошкевича. Батько бажав й надалі залишати сина під надійним (товариським і учительським) наглядом Івана Франка, тому перевів його із Дрогобича до Академічної гімназії у Львові.

У бурхливе львівське життя Іван Франко одразу поринув із головою. Намагався забути у виснажливій праці: навчання, громадська робота при студентському товаристві, участь у редакційній колегії журналу «Друг», творчі змагання. Однак ніяк не вдавалося притлумити пекучий серця жар, тому наважився діяти напропале. Написав до Ольги розпачливого листа, де вже не просив, а вимагав відвертої відповіді: так чи ні. Себто, чи має до нього якісь почуття, чи він їй абсолютно байдужий. До цього кроку спонукала чергова розмова із Рошкевичівною. Разом із батьком вона приїжджала на бал товариства «Академічний кружок», що відбувався у залах «Народного дому». Ця зустріч 8 лютого 1876 року з новою силою роз'ятрила незагоєну душевну рану, і підштовхнула до рішучого вчинку. Вона відповіла. Зізналася, що любов взаємна, що й її серце нерівно б'ється до нього.

Освідчення Ольги, наче розбило невидиму стіну, що стояла між ними. Іван Франко щасливий. Він одразу ж відповів коханій. Написав не німецькою, а українською